

„Zapomenuté“ breviáře z kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě a jejich kalendáře. Rukopisy Národní knihovny ČR XXIII D 156, XXIII D 142, XXIII D 155 a XXIII D 138

Milada Svobodová

Zrušení konventu benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě roku 1782 znamenalo zánik cenné klášterní knihovny, o jejíž velikosti a obsahové skladbě máme jen mlhavou představu. Z knihovny u sv. Jiří se totiž nedochoval žádný katalog; existují pouze dílčí seznamy, které po zrušení kláštera pořídil knihovník pražské universitní knihovny Rafael Ungar. Knihovny sekularizovaných českých klášterů byly předávány do pražské universitní knihovny, právo výběru však měla i vídeňská dvorní knihovna. Při předávání svatojiřských rukopisů došlo nepochybně ke ztrátám, zůstává ale naděje, že postrádané kodexy nebyly zničeny a katalogizace dosud nezpracovaných rukopisných fondů v našich knihovnách by je mohla vynést na světlo. Historikové zabývající se dějinami středověké knihovny a skriptoria u sv. Jiří dosud znali soubor 64 kodexů, které se vesměs nacházejí ve fondu Národní knihovny ČR; jednotliviny vlastní pražská Knihovna Národního muzea a vídeňská Österreichische Nationalbibliothek. Cílem tohoto příspěvku je upozornit na prakticky neznámé svatojiřské kodexy, které Národní knihovna ČR získala až roku 1928 s tehdy zakoupenou Pražskou lobkowiczskou knihovnou, jejíž rukopisný fond (sign. XXIII) autorka v současnosti zpracovává. Jedná se o čtyři breviáře, jež se do Pražské lobkowiczské knihovny dostaly roku 1835 s knihovnou pražského advokáta a profesora právnické fakulty, Michaela Schustera (1775-1834); jejich předchozí osudy nejsou známy. Letní breviář XXIII D 156 (lobkowiczská signatura MS 264) vznikl před polovinou 13. století nepochybně v prostředí svatojiřského konventu, o něco starší kalendarium však zřejmě není svatojiřské ani české provenience. Zimní breviář XXIII D 155 (MS 265) má stejný typ výzdoby jako breviář NK ČR XIII E 14e přičítaný svatojiřské abatyši Anežce (1355-1358), který patří do skupiny Augustinus super Johannem. Letní breviář XXIII D 142 (MS 253) byl pořízen roku 1359 pro jeptišku Alžbětu, která je pravděpodobně totožná s budoucí abatyší Bětkou (1364-1378), výzdoba kodexu pochází z dílny Mistra brevíře velmistra Lva. Výtvarně a ikonograficky zajímavý letní breviář XXIII D 138 (MS 251) je dílem čtyř písařů a dvou zatím neznámých iluminátorů; kalendář vznikl mezi lety 1378 a 1386, breviářové texty byly dokončeny po roce 1390. Součástí předkládané studie jsou popisy breviářů určené pro připravovaný katalog rukopisů Pražské lobkowiczské knihovny a edice jejich kalendářů.

Die „vergessenen“ Breviere aus dem Kloster der Benediktinerinnen bei St. Georg auf der Prager Burg und ihre Kalender. Handschriften der Nationalbibliothek der Tschechischen Republik XXIII D 156, XXIII D 142, XXIII D 155 und XXIII D 138.

Die Aufhebung des Konvents der Benediktinerinnen bei St. Georg auf der Prager Burg im Jahre 1782 bedeutete den Untergang einer wertvollen Klosterbibliothek, über deren Grösse und inhaltliche Zusammensetzung wir nur eine vage Vorstellung haben. Von der St. Georgsbibliothek erhielt sich nämlich kein Katalog; es sind nur Teilverzeichnisse vorhanden, die nach der Aufhebung des Klosters der Bibliothekar der Prager Universitätsbibliothek Rafael Ungar anfertigte. Die Bibliotheken der säkularisierten böhmischen Klöster wurden an die Prager Universitätsbibliothek weitergeleitet, das Auswahlsrecht hatte aber auch die Wiener Hofbibliothek. Bei der Übergabe der St. Georgsbibliothek kam es zweifelsohne zu Verlusten, aber es bleibt die Hoffnung, dass die verschollenen Kodizes nicht zerstört wurden und die Katalogisierung der bisher nicht bearbeiteten handschriftlichen Fonds sie an den Tag bringen könnte. Die mit der Geschichte der mittelalterlichen Bibliothek und Skriptoriums bei

St. Georg sich beschäftigenden Historiker kannten bisher die Garnitur von 65 Kodizes, die alle im Fonds der Nationalbibliothek der Tschechischen Republik aufbewahrt werden; einzelne Stücke davon besitzt die Prager Bibliothek des Nationalmuseums und die Wiener Österreichische Nationalbibliothek. Dieser Beitrag zielt darauf hin, auf praktisch unbekannte St. Georgskodizes aufmerksam zu machen, die die Nationalbibliothek der Tschechischen Republik erst im Jahre 1928 mit der damals gekauften Prager Lobkowicz Bibliothek gewann, deren handschriftlichen Fonds die Autorin gegenwärtig bearbeitet. Es handelt sich um vier Breviere, die in die Prager Lobkowicz Bibliothek im Jahre 1836 mit der Bibliothek des Prager Advokaten und Professors der Juridischen Fakultät Michael Schuster (1775-1834) gelangten; ihre vorherigen Schicksale sind nicht bekannt. Das Sommerbrevier XXIII D 156 (Lobkowicz Sign. MS 264) entstand vor der Mitte des 13. Jhs. zweifelsohne im Milieu des St. Georgskonvents, das ein bisschen ältere Kalendarium ist aber offensichtlich weder St. Georgs- noch böhmischer Provenienz. Das Winterbrevier XXIII D 135 (MS 266) hat denselben Schmucktyp wie das der Äbtissin Anežka bei St. Georg (1355-1358) angerechnete und zur Gruppe Augustinus super Iohannem gehörende Brevier der Nationalbibliothek der Tschechischen Republik XIII E 14e. Das Sommerbrevier XXIII D 142 (MS 253) wurde im Jahre 1399 für Schwester Alžběta hergestellt, die wahrscheinlich mit der zukünftigen Äbtissin Bětka (1364-1378) identisch ist, der Schmuck des Kodex stammt aus der Werkstätte des Meisters des Breviers des Grossmeisters Lev. Das bildkünstlerisch und ikonographisch interessante Sommerbrevier XXIII D 138 (MS 251) ist Werk von 4 Schreibern und 2 bisher unbekanntem Illuminatoren; das Kalendarium entstand in der Zeitspanne 1378-1386, die Breviertexte wurden nach dem Jahre 1390 vollendet. Ein Bestandteil der vorliegenden Studie ist Edition der Kalender dieser Breviare.

„Forgotten“ breviaries from St George’s Benedictine Convent in Prague Castle and their calendars. (National Library Manuscripts ČR XXIII D 156, XXIII D 142, XXIII D 155 and XXIII D 138)

The closure of St George’s Benedictine convent in Prague Castle in 1782 meant the end of a valuable convent library, whose size and contents we can only conjecture. Hitherto we have been aware of a set of 65 codices to be found for the most part in the Czech National Library fonds with individual items owned by the Prague National Museum Library and the Österreichische Nationalbibliothek in Vienna. The aim of this paper is to draw attention to the practically unknown St George codices which the Czech National Library purchased together with the Prague Lobkowicz library. These are four breviaries which were acquired by the Lobkowicz Library in 1835. Summer breviary XXIII D 156 was created before the mid-13th century undoubtedly in the environment of St George’s Convent, while the somewhat older Kalendarium is evidently not from St George’s or of Bohemian origin at all. The winter breviary XXIII D 155 is ascribed to St George’s Abbess Anežka (1355-1358). Summer breviary XXIII D 142 was created in 1359 for Sister Alžbeta, the codex decoration is from the workshop of master breviarist Grandmaster Lev. Summer breviary XXIII D 138, which is of artistic and iconographic interest, is the work of four scribes and two previously unknown illuminators.

Pronuntiatio

Jiří Kejř

Pronuntiatio znamená nadiktování kompletního díla více písařům k jeho rozšíření mezi odborné zájemce, často universitní studenty. Na pražské universitě podle statutu z 20. dubna 1361 mohl profesor nadiktovat své výklady o kterékoli knize z fakulty svobodných umění nebo je dát podle svého textu nadiktovat od kvalifikovaného pronunciátora. Podobně mohla být nadiktována díla významných učenců z pražské, pařížské nebo oxfordské university. Zůstává nejisto, zda v rukopisech údaj o pronunciaci lze pokládat za bezpečný doklad o autorství zapsaného díla. Přehled dosud zjištěných zpráv o pronunciacích vede ke zjištění, že kromě výkladů Bohuslava z Krnova o Dekretálech Řehoře IX., kde však lze soudit spíše na záznam posluchačů z jeho běžných přednášek než na ohlášenou pronunciaci, a snad zápisu traktátu M. Jana Rokycany *De quinque prioribus sacramentis*, v žádné jiné označené pronunciaci nešlo o nadiktování vlastního díla. Dokonce i domnělá určení autorů podle jmen pronunciátorů se v případě lollardského teologického slovníku *Rosarius* a procesualistické příručky *Circa processum iudicarium* ukázala jako mylná. Ukazuje se, že záznamy o pronunciacích rozhodnou většinou nejsou dokladem o nadiktování vlastního díla. Údaj o pronunciaci bez dalšího prozkoumání vzniku a obsahu díla nestačí k určení autorství.

Pronuntiatio

Pronuntiatio heisst ein Verfahren, bei dem man ein vollständiges Werk mehreren Schreibern zum Zweck seiner Verbreitung unter Fachinteressierten, oft Universitätsstudenten, diktiert. An der Prager Universität war der Professor auf Grund des Statuts vom 20. April 1367 berechtigt, seine Auslegungen jedes beliebigen Buches der Fakultät der *Artes liberales* zu diktieren oder sie nach seinem eigenen Text von einem qualifizierten Pronuntiator diktieren zu lassen. Ähnlich konnten Werke von bedeutenden Gelehrten der Prager, Pariser oder Oxforder Universität diktieren werden. Es bleibt unsicher, ob man in den Handschriften die Angabe über die Pronuntiation für einen verlässlichen Beleg der Urheberschaft des aufgezeichneten Werkes halten kann. Die Übersicht über die bisher festgestellten Nachrichten von den Pronuntiationen führt zur Feststellung, dass es sich mit Ausnahme der Ausführungen des Bohuslav von Krnov über die Dekretale Papst Gregor IX., wo es sich aber eher um eine Aufzeichnung seiner üblichen Vorlesungen aus der Feder seiner Hörer als um die angemeldete Pronuntiation handelt, und vielleicht auch mit Ausnahme der Aufzeichnung des Traktats M. Jan Rokycanas *De quinque prioribus sacramentis*, in keiner anderen bezeichneten Pronuntiation um tatsächliches Diktieren eines eigenen Werkes handelte. Sogar die vermutlichen Identifizierungen der Autoren nach den Namen der Pronuntiatoren erwiesen sich im Fall des lollardischen theologischen Wörterbuches *Rosarius* und des prozessualistischen Handbuches *Circa processum iudicarium* als irrtümlich. Es zeigt sich, dass die Aufzeichnungen über die Pronuntiationen in meisten Fällen kein Beleg dafür sind, dass es sich um wirkliches Diktieren eines eigenen Werkes handelt. Die Angabe über die Pronuntiation ist, falls die Entstehung und der Inhalt des Werkes nicht weiter untersucht werden, für die Bestimmung der Urheberschaft ungenügend.

Pronuntiatio

Pronuntiatio means the dictation of a complete work to several scribes for its dissemination amongst interested specialists, often university students. At Prague University a professor could dictate his interpretations of any book from the Faculty of Liberal Arts or have

them dictated from his text by a qualified *pronunciator*. It is uncertain if the *pronunciatio* record in the manuscript can be considered to be a secure proof of authorship of the recorded work. A summary of previously ascertained reports leads to the conclusion that apart from the record of the treatise of M. Jan Rokycana *De quinque prioribus sacramentis*, no other designated *pronunciatio* involved an author dictating his own work. It is evident that records of such *pronunciatio*s are for the most part definitely not proof that an author has dictated his own work and that without further examination of the creation and content of a work they are not enough to establish authorship.

Bohemikální básník Vlachník z Weitmile

Anežka Vidmanová

Kritické vydání a výklad některých obrátů žákovské básně (nebo spojených dvou nebo čtyř básní) a incipitem *Ex fidei veterum scriptura cognovi* (Walther, Initia č. 5984), jejíž autorství se přičítá protonotáři Václava IV. Vlachníkovi z Weitmile († 1399), inspirovanému intelektuálním prostředím pražského dvora.

Der bohemikalische Dichter Vlachník von Weitmile

Eine kritische Edition und Auslegung einiger Wendungen eines Schülergedichtes (bzw. zweier oder vier verbundener Gedichte) mit dem Incipit *Ex fidei veterum scriptura cognovi* (Walther, Initia Nr. 5984), das dem durch das intellektuelle Milieu des Prager Hofes inspirierten Protonotar des Königs Wenzel IV. zugeschrieben wird.

Vlachník of Weitmil – bohemical poet

This article provides a critical edition and exposition of several phrases from scholastic poems (or from two or four combined poems) with the incipit *Ex fidei veterum scriptura cognovi* (Walther, Initia No. 5984), whose authorship is ascribed to the protonotary of Václav IV., Vlachník of Weitmile († 1399), inspired by the intellectual atmosphere of the Prague Court.

Středověké rukopisy Městského muzea v Opavě

Stanislav Petr

Městské muzeum v Krnově založené v roce 1882 chová ve svých sbírkách i dva středověké rukopisy – latinskou bibli přír. č. 1327/61 a německou evangelijní postilu Mikuláše Dinkelbühla sign. 28, inv.č. 2199 a přír. č. 1326/61. Bible obsahující text latinské Vulgáty s prology k většině biblických knih, na jejichž počátcích byla vyzdobena malovanými ornamentálními iluminacemi byla dokončena v roce 1433 blíže neznámým písařem. Z vlastnických poznámek a monogramů poznamenaných na předním přidešti bylo možno zjistit, že jejím majitelem byl ve 2. polovině 15. století správce utrakvistické konzistoře a rektor pražské univerzity Václav Koranda ml. Počet dnes známých rukopisů dochovaných z někdejší Korandovy knihovny tak dosáhl již čísla 40. Dalším známým vlastníkem krnovské Korandovy bible byl v 1. polovině 17. století kvardián krnovského konventu minoritů a pozdější provinciál a 58. děkan rakouské provincie minoritů Kornelius Ottweiler. V knihovně minoritského kláštera v Krnově zůstala bible až do roku 1951, kdy došlo k jeho sistaci. Poté

se dostala do sbírek krnovského Městského muzea, kde je uložena dosud. Podobné osudy sdílel i rukopis německé evangelijní postily Mikuláše z Dinkelsbühlu. Zavládním textem postily jsou v rukopise zapsány ještě komentáře na modlitby Otčenáš a Ave Maria (ff. 451-473). Text krnovské postily je Mikuláše z Dinkelsbühlu je dnes jediným známým exemplářem tohoto díla uloženým v knihovnách České republiky.

Die mittelalterlichen Handschriften im Stadtmuseum in Jägerndorf

Das im Jahre 1882 gegründete Stadtmuseum in Jägerndorf bewahrt in seinen Sammlungen auch zwei mittelalterliche Handschriften auf – eine lateinische Bibel, Zugangsnr. 1327/61, und eine deutsche Evangelienpostille des Nikolaus von Dinkelsbühl, Sign. 28, Inventarnr. 2199, Zugangsnr. 1326/61. Die 1433 von einem unbekanntem Schreiber hergestellte Bibel enthält den Text der lateinischen Vulgata. Die meisten der Prologe sind mit ornamentalen Illuminationen versehen. Durch die Besitzervermerke und Monogramme auf dem Vorderdeckel des Kodex war es möglich festzustellen, dass ihr Besitzer in der 2. Hälfte des 15. Jahrhunderts der Verwalter des utraquistischen Konsistoriums und Rektor der Prager Universität Václav Koranda d. J. war. Damit steigt die Zahl der heutzutage bekannten Bücher, die sich von der damaligen Bibliothek Korandas erhalten haben, auf 40. Ein anderer bekannter Besitzer der Jägerndorfer Bibel war in der 1. Hälfte des 17. Jahrhunderts Cornelius Ottweiler, der Guardian der Jägerndorfer Minoritenkonvents, spätere Provinzial und 58. Dechant der österreichischen Minoritenprovinz. In der Bibliothek des Minoritenklosters in Jägerndorf blieb die Bibel bis zum Jahr 1951, als das Kloster sistiert wurde. Später gelangte sie in die Sammlung des Jägerndorfer Stadtmuseums, wo sie immer noch aufbewahrt wird. Ein ähnliches Schicksal hatte auch die Handschrift der deutschen Evangelienpostille des Nikolaus von Dinkelsbühl. Neben dem eigentlichen Text der Postille enthält die Handschrift noch Kommentare zum Gebet Vaterunser und Ave Maria. Der Text der Jägerndorfer Postille des Nikolaus von Dinkelsbühl ist heutzutage das einzige, in den Bibliotheken der Tschechischen Republik aufbewahrte Exemplar dieses Werkes.

Central European manuscripts in the Krnov Town Muse Central European manuscripts in the Krnov Town Museum

The Krnov Town Museum collections include two medieval manuscripts – a Latin Bible and a German gospel postilla by Nikolaus von Dinkelsbühl. Neither manuscript has previously been known to specialist circles. The Bible contains the text of the Latin Vulgate with prologues on most books of the Bible, and it was completed in 1433 by an unknown scribe. From the ownership notes and monograms it was possible to ascertain that its owner was in the second half of the fifteenth century the administrator of the Utraquist Consistory and Chancellor of Prague University Václav Koranda the Younger. The number of manuscripts known today preserved from Koranda's library has come to forty. The Bible was acquired by the museum collections from the Minorite Monastery Library in Krnov in the early 1950s. The second medieval manuscript is the German gospel postilla by Nikolaus von Dinkelsbühl, which is the only known example of this work housed in Czech libraries.

Přípisky Václava Korandy ml. v krnovské bibli

Ota Halama

Václav Koranda ml. (1422-1516) byl tradiční utrakvista, navazující na myšlenky a boje rokycanské epochy církve pod obojí (1436-1471). Nevymanil se nijak ze světa ideí, který mu prostředkovalo univerzitní vzdělání, zároveň však byl silně ovlivněn již vznikající husitskou tradicí, spatřující centrum Kristem zjevené pravdy „v kalichu“ a v dalších zvláštnostech utrakvistické církve a v duchu svého pojetí Písma a Božího zákona tyto „zjevené pravdy“ také zastával jak proti římským teologům, tak proti bratřím. Literaturu předchozích generací Koranda dobře znal, jeho knihovna obsahovala spisy Husovy, Jakoubkovy, Rokycanovy, ale i jejich protivníků a dalších autorů. Stejně dobře se Koranda orientoval v prostředí scholastické recepce patristického odkazu a se svou oblibou Augustina dobře zapadl mezi teology husitského věku. Nález krnovské bible posouvá naše znalosti o Korandově pojetí Písma, o jeho na svou dobu běžných znalostech biblické exegese i o práci s tradičními pomůckami k interpretaci bible. Je sice jen kaménkem do mozaiky, zároveň však umožňuje představit si jak Korandovu práci s Písmem svatým, tak i jeho pochopení bible jako celku pomocí interpretačního klíče „věčné pravdy Ježíše Krista“

Die Glossen Václav Koranda des Jüngeren in der Bibel von Jägerndorf

Václav Koranda d. J. (1422-1516) knüpft e als traditioneller Utraquist an Gedanken und Kämpfe der Kirche unter beiderlei in der Epoche von Jan Rokycana (1436-1471) an. Er machte sich keineswegs von der Ideenwelt frei, die ihm seine Universitätsbildung vermittelte, gleichzeitig stand er aber unter dem Einfluss der schon entstehenden hussitischen Tradition, die den Mittelpunkt der von Christus offenbarten Wahrheit „in dem Kelch“ und in anderen Eigentümlichkeiten der utraquistischen Kirche sah. Im Geiste seiner Konzeption der Heiligen Schrift und des Gesetzes Gottes verteidigte er auch diese „offenbarten Wahrheiten“ sowohl gegen römische Theologen als auch gegen die Brüder. Die Literatur der vorangehenden Generationen kannte Koranda gut, seine Bibliothek enthielt die Schriften von Hus, Jakoubek, Rokycana, aber auch die ihrer Gegner und weiterer Autoren. Ebenso gut orientierte sich Koranda im Milieu der scholastischen Rezeption des patristischen Vermächnisses und mit seiner Vorliebe für Augustinus passte er gut zu den Theologen der hussitischen Zeit. Der Fund der Jägerndorfer Bibel bereichert unser Wissen über Korandas Rezeption der Heiligen Schrift, über seine damals geläufigen Kenntnisse der biblischen Exegese und auch über seine Arbeit mit traditionellen Hilfsmitteln der Bibelinterpretation. Er ist zwar nur ein Mosaiksteinchen, gleichzeitig aber ermöglicht er uns sowohl Korandas Arbeit mit der Heiligen Schrift als auch seine Auffassung der Bibel als eines Ganzen vermittels des Interpretationsschlüssels „der ewigen Wahrheit Jesu Christi“ klarer zusehen.

Glosses by Václav Koranda the Younger in the Krnov Bible

Václav Koranda the Younger (1422-1516) was a traditional Utraquist, who carried on the thinking and the struggle of the Rokycana era whereby the Church offered communion under both kinds. He never moved outside the world of ideas derived from his university education, but at the same time he was strongly influenced by the growing Hussite tradition, seeing the focus of the truth revealed by Christ in the chalice and in other peculiarities of the Utraquist church. The finding of the Krnov Bible moves our knowledge of Koranda's conception of Scripture and of his then common knowledge of biblical exegesis and work with traditional aids for interpreting the Bible. This enables us to conceive Koranda's work

with Holy Scripture and his understanding of the Bible as a whole through the interpretational key of „the eternal truth of Jesus Christ“.

Erbovní galerie jako prostředek reprezentace raněnovověké šlechty.

(Rekonstrukce zaniklé erbovní galerie na hradě Roupov na základě rukopisů z fondů Národní knihovny České republiky.)

Martina Jeránková

Studie se zabývá rekonstrukcí dnes nedochované erbovní galerie na hradě Roupov (okres Klatovy, západní Čechy) na základě rukopisů XVII.A.8 a XVII. E. 28.a z Národní knihovny ČR. Rukopis XVII. A.8, datován do roku 1623, obsahuje 168 malovaných erbů a 171 jmen jejich nositelů (tři erby chybí). V rukopise XVII. A. 28.a, který obsahuje genealogické výpisy týkající se české šlechty, se pod názvem „Memoriae in Arce Raupov descriptae“ nachází rozpis ve 12 řadách seskupených 148 osob – mužů a žen, mezi nimiž jsou naznačené manželské vazby. U dvou jmen se nachází latinský, u jedné český popis erbu. Porovnáním obou souborů a po vyloučení duplicit jsme zjistili, že se jedná o soubor 270 šlechticů a šlechticů. Spojením údajů z jednotlivých rukopisů dostáváme obraz pravděpodobně největší české erbovní rodové galerie z konce 16. století. Probanty galerie jsou Jan Nezdický z Roupova († před 1607) a jeho dvě manželky – Dorota Bezdrůžická z Kolovrat a Benigna ze Švamberka. V případě Jana z Roupova galerie obsahovala kromě standardního vývodu do osmi předků i další čtyři starší generace. Pozoruhodnou je také přítomnost velkého počtu žijících vzdálených bratranců a sestřenic, jejich životní partnerů a potomstva. Erbovní galerie tak nepřipomínala pouze starobylost rodu a urozené kořeny probanta, nýbrž ho rovněž představovala jako článek soudobé sociální sítě a dokládala nároky na jeho společenské zařazení mezi starožitnou českou šlechtu. Je příkladem v tomto rozsahu ojedinělého způsobu sebeprezentace raněnovověké šlechty a její snahy o uchování rodové paměti. Studie upozorňuje na využití dosud opomíjených rukopisných pramenů k zkoumání projevů sebereflexe privilegovaných vrstev. Zároveň se snaží doložit jakým způsobem šlechta využívala genealogických a heraldických prostředků k reprezentačním účelům. V neposlední řadě jsou tyto rukopisy často jediným zdrojem zpráv o dnes již neexistujících rodopisných a erbovních památkách.

Die Wappengalerie als Mittel der Repräsentation des frühneuzeitlichen Adels. Eine Rekonstruktion der verschwundenen Wappengalerie auf der Burg Roupov auf der Grundlage von Handschriften aus den Fonds der Nationalbibliothek der Tschechischen Republik

Die Autorin des Aufsatzes befasst sich mit der Rekonstruktion der nicht erhaltenen Wappengalerie auf der Burg Roupov (Bezirk Klatovy, Westböhmen) auf der Grundlage der Handschriften XVII A 8 und XVII E 28.a der Nationalbibliothek der Tschechischen Republik. Die auf das Jahr 1623 datierte Handschrift XVII A 8 enthält 168 gemalte Wappen und 171 Namen ihrer Träger (drei Wappen fehlen). In der Handschrift XVII A 28.a, die genealogische, den böhmischen Adel betreffende Exzerpte beinhaltet, befindet sich ein mit „Memoriae in Arce Raupov descriptae“ betitelter Text, der 148 in 12 Reihen gruppierte Männer und Frauen und ihre ehelichen Verbindungen nennt. Bei zwei Namen ist das Wappen lateinisch, bei einem tschechisch beschrieben. Nachdem wir die beiden Sammlungen verglichen und die Dubletten ausgeschlossen hatten, stellten wir fest, dass es sich um eine Sammlung von 270 Adeligen beiderlei Geschlechts handelt. Durch Vergleich der Angaben der beiden Handschriften gewinnen wir das Bild der wahrscheinlich grössten böhmischen Geschlechtswappengalerie

vom Ende des 16. Jahrhunderts. Die Probanden der Galerie sind Jan Nezdický von Roupov († vor 1607) und seine zwei Gattinnen – Dorota Bezdrůžická von Kolovrat und Benigna von Švamberk. Nur bei ihm enthält die Galerie nicht, wie sonst üblich, acht Ahnen, sondern auch vier weitere Vorfahren. Merkwürdig ist auch die Repräsentanz einer grossen Anzahl von Cousins und Cousinen, unrer Lebensgefährten und ihrer Nachkommenschaft. Die Wappengalerie brachte so nicht nur die Altertümlichkeit des Geschlechts des Probanden und Steiner adligen Wurzeln in Erinnerung, sondern sie stellte ihn auch als ein Glied des zeitgenössischen sozialen Netzes dar und belegte seine Ansprüche auf gesellschaftliche Eingliederung in den alten böhmischen Adel. Die Galerie ist so nach Art und Umfang einzigartiges Beispiel der Selbstrepräsentation des frühneuzeitlichen Adels und seines Bemühens um *memoria*. Die Autorin macht auf die Bedeutung der bister vernachlässigten handschriftlichen Quellen zur Selbstreflexion privilegierter Schichten aufmerksam. Gleichzeitig bemüht sie sich zu belegen, auf welche Art und Weise der Adel die genealogischen und heraldischen Mittel zu Repräsentationszwecken ausnutzte. Nicht zuletzt sind diese Handschriften die einzigen Quellen für diese Wappendenkmäler.

A gallery of coats of arms as a means for the early modernage aristocracy to present themselves. Reconstruction of a now defunct gallery of coats of arms at Roupov Castle based on manuscripts from Czech National Library fonds.

This paper deals with the reconstruction of the now longer preserved gallery of coats of arms at Roupov Castle (District of Klatovy, Western Bohemia) based on manuscripts XVII.A.8 and XVII. E. 28.a from the Czech National Library. Information from individual manuscripts was combined to form an image of probably the largest Czech family coat of arms gallery at the end of the 16th century containing a collection of coats of arms from 270 noblemen and noblewomen. The gallery probands are Jan Nezdický of Roupov († before 1607) and his two wives – Dorota Bezdrůžická of Kolovraty and Benigna of Švamberk. The paper draws attention to the utilization of hitherto neglected manuscript sources for research into displays of self-awareness among among the privileged classes and it attempts to show the way in which the nobility used genealogical and heraldic means for representative purposes. Not least, these manuscripts are often the only source of information on genealogical and heraldic artefacts which are no longer in existence.

Maurus Simonis a jeho katalog rukopisů kostela sv. Jakuba v Brně

Irena Zachová

Článek se zabývá osobou exkapucína, kaplana a pozdějšího faráře brněnského farního kostela sv. Jakuba P. Maurem Simonisem (*1740-†1815) a jeho katalogem rukopisné knihovny, která vznikla ve středověku, byla trvale uchováána v kostele a teprve r. 1931 se stala součástí brněnského Městského archivu. Rukopisy – 125 kodexů – jsou cenným dokladem knižní kultury středověkého Brna. Definitivní katalog byl sestaven r. 1805, jeho první, „kritická“ verze, která nezahrnuje všechny rukopisy, pochází z r. 1802. Náš příspěvek rozebírá na základě četných ukázek způsob, jak jsou popsány jak vnější znaky – filigrány, písmo, výzdoba, vazba – , tak obsah jednotlivých kodexů, a srovnává výkon P. Simonise s dosud neoficiálními závěry moderního katalogu, který je momentálně v tisku.

Maurus Simonis und sein Katalog der Handschriften der St. Jakobskirche in Brünn

Der Artikel befasst sich mit der Person des Exkapuziners, Kaplans und später Pfarrers der Brünner Pfarrkirche zu St. Jakob P. Maurus Simonis (*1740-†1815) und seinem Katalog der Handschriften der im Mittelalter entstandenen, in der Kirche ständig aufbewahrten und erst 1931 zum Bestandteil des Brünner Stadtarchivs gewordenen Bibliothek. Die Handschriften – 125 Kodizes – sind ein wertvolles Zeugnis der Buchkultur des mittelalterlichen Brunn. Der definitive Katalog wurde im Jahre 1805 zusammengestellt, seine erste, „kritische“ Version, die nicht alle Handschriften einbezieht, stammt aus dem Jahre 1802. Unser Beitrag analysiert an Hand von zahlreichen Stichproben die Art und Weise, auf die sowohl die äusseren Merkmale – Wasserzeichen, Schrift, Schmuck, Einband– als auch der Inhalt der einzelnen Kodizes beschrieben sind, und vergleicht die Leistung des P. Simonis mit den bisher nicht offiziellen Schlüssen des modernen 2007 zu erscheinenden Katalogs.

Maurus Simonis and his catalogue of manuscripts from St James Church in Brno

This article deals with the ex-Capuchin, chaplain and later parson at the Brno parish church of St James, P. Maurus Simonis (*1740-†1815) and his catalogue of the manuscript library which came into being in the Middle Ages, was permanently maintained at the church and only in 1931 did it become a part of the Brno City Archives. The manuscripts – 125 codices – serve as valuable evidence of book culture in medieval Brno. The definitive catalogue was compiled in 1805, while its first „critical“ version, which does not include all manuscripts, dates from 1802. On the evidence of numerous specimens, our paper analyses the way of describing external features – watermarks, writing, decoration, and binding – as well as the content of individual codices, and it compares the work of P. Simonis with the previously unofficial conclusions of the modern catalogue which is currently at the printers.

Rukopis P. Ivana a S. Ioanne Baptista „Rurale ivaniticum“ jako pramen ke studiu lidové kultury v Čechách 18. století

Jiří Wolf

Článek pojednává o rukopise málo známých barokních kázání "Rurale ivaniticum" z knihovny pražských křížovníků. Jejich autorem je zapomenutý karmelitán P. Ivanus a S. Ioanne Baptista, současník generace proslulých kazatelů Ondřeje Františka De Waldta, Antonína Koniáše či Františka Matouše Kruma. Hlavním tématem článku je využitelnost Ivanova rukopisu pro studium lidové kultury 18. století v Čechách. Kázání P. Ivana a S. Ioanne Baptista byla totiž určena téměř výhradně lidovým vrstvám venkovského i městského obyvatelstva. V rukopise "Rurale ivaniticum" se lze proto setkat s poměrně hojným využíváním lidových přísloví k didaktickým účelům, ale také s výpady proti lidové démonologii nebo oneiromantii. Právě z těchto částí rukopisu zřetelně vystupuje prolínání lidové a učené kultury v kázáních P. Ivana a S. Ioanne Baptista.

Die Handschrift P. Ivans a S. Ioanne Baptista „Rurale Ivaniticum“ als Quelle für das Studium der Volkskultur in Böhmen des 18. Jahrhunderts

Der Artikel befasst sich mit dem Werk „Rurale Ivaniticum“, einer Handschrift der wenig bekannten Predigten der Barockzeit aus der Bibliothek der Prager Kreuzherren. Ihr

Autor ist der vergessene Karmelit P. Ivanus a S. Ioanne Baptista, ein Zeitgenosse der Generation der berühmten Prediger, zu denen Ondřej František DeWaldt, Antonín Koniáš oder František Matouš Krum gehörten. Das Hauptthema des Aufsatzes ist die Nutzbarkeit der Handschrift Ivans für das Studium der Volkskultur des 18. Jahrhunderts in Böhmen. Die Predigten P. Ivans a S. Ioanne Baptista waren nämlich fast ausschliesslich für die Volksschichten der Landes- und Stadtbevölkerung bestimmt. In der Handschrift „Rurale Ivaniticum“ findet man infolgedessen relativ häufig zu didaktischen Zwecken benutzte Volkssprichwörter, aber auch Angriffe gegen die Volksdämonologie oder die Oneiromantie. Eben in diesen Passagen der Handschrift manifestiert sich deutlich das Durchdringen der Volks- und der Gelehrtenkultur in den Predigten P. Ivans a S. Ioanne Baptista.

P. Ivanus – S. Ioanne Baptista’s „Rurale Ivaniticum“ manuscript as a source for the study of human culture in 18th century Bohemia

This article deals with the manuscript of a little known Baroque sermon called „Rurale Ivaniticum“ from the Library of the Prague Crusaders. Its author is the forgotten Carmelite P. Ivanus – S. Ioanne Baptista. The main subject is the usefulness of the manuscript for the study of 18th century popular culture in Bohemia. The sermon by P. Ivanus – S. Ioanne Baptista was aimed almost exclusively at the lower class rural population. Hence the „Rurale ivaniticum“ manuscript provides quite frequent examples of didactically intended folk sayings, as well as attacks on folk demonology and oneiromancy. It is from these parts of the manuscript that a merger of scholarly and folk culture clearly emerges.

Illuminované rukopisy v Christian-Weise-Bibliothek v Žitavě

Pavel Brodský

Illuminované rukopisy uložené v Christian-Weise-Bibliothek v Žitavě jsou sice v literatuře částečně známy, přesto je možno přinést o nich některá nová zjištění. Dvoudílné Vesperale a Matutinale (A I, A VI) z druhého desetiletí XV. století bylo pořízeno pro klášter augustiniánů kanovníků v Praze na Karlově v době, kdy v jeho čele stál opat Matěj. Roku 1420 byl rukopis patrně evakuován do kláštera celestinů na Ojvíně u Žitavy, odkud se pak dostal do vlastnictví komendy johanitů v Žitavě a odtud posléze přešel do majetku města. Velmi bohatá malířská výzdoba je prací Mistra Hasenburského misálu, kterého snad lze identifikovat jako kněze Řehoře Sekyru. Jeho mimořádně kvalitní a kultivovaný podíl reprezentuje vrcholné stadium krásného slohu. Výzdoba druhé dílu zůstala nedokončena; důvodem byl buď odchod augustiniánů do exilu nebo úmrtí iluminátora. Misál pražské diecéze (A VII) pochází patrně patrně z počátku XV. století. Byl zřejmě pořízen pro katedrálu sv. Víta v Praze; do Žitavy se snad dostal roku 1421, kdy se sem pražská Metropolitní kapitula uchýlila do exilu. Asi v letech 1987-1988 za nejasných okolností zmizel; žitavské knihovně se vrátil soudním rozhodnutím až roku 2002. Výzdoba je prací dvou iluminátorů. Vůdčím z nich byl Mistr Roudnického žaltáře, i když z jeho ruky pochází menší část rukopisu. Značně rozsáhlejší je podíl druhého iluminátora, jímž byl Mistr Pavlových epištol. Doposud neznámým rukopisem je Antifonář (A IV) z druhého desetiletí XV. století, s největší pravděpodobností rovněž českého původu; rukopis byl patrně určen pro nějaký klášter augustiniánů kanovníků. Větší část výzdoby pochází z ruky dílenského pomocníka, hlavní iluminátor se uplatnil pouze na fol. 1r. Jeho poměrně kvalitní podíl vychází ze skupiny kolem Martyrologia z Gerony, nejbližší je tvorba Mistra Antverpské bible. Graduál žitavský (A III) je datován rokem 1512. Výzdoba je opět prací dvou malířů, z nichž jeden byl nepochybně dílenským pomocníkem; vůdčím iluminátorem byl Janíček Zmilelý z Písku. Kvalita jeho

podílu je dobré úrovně, i když se zde projevuje jisté vyčerpání; je zřejmé, že umělec byl již za svým vrcholem. Graduál (A V) pořídil roku 1435 pro farní kostel sv. Jana v Žitavě, který byl ve správě komendy johanitů, komtur komendy a žitavský farář Johann Gottfridi z Goldbergu. Výzdoba nepřilíš vysoké úrovně vznikla patrně ve Vratislavi rukou významného tamního iluminátora Mistra Bible Bankenů. Vesperale a Matutinale (A II), patrně z konce XV. století, bylo zřejmě pořízeno pro nějaký kostel Řádu johanitů; nelze vyloučit, že rukopis byl určen přímo pro komendu johanitů v Žitavě. Nepřilíš četná výzdoba dobré úrovně je patrně saskou prací.

Die illuminierten Handschriften in der Christian-Weise-Bibliothek in Zittau

Die illuminierten Handschriften der Christian-Weise-Bibliothek in Zittau sind zwar aus der Fachliteratur bis zu einem gewissen Mass bekannt, aber trotzdem kann man einige neue Feststellungen über sie vorlegen. Das zweiteilige Vesperale und Matutinale (A I, A VI) aus dem zweiten Jahrzehnt des XV. Jahrhunderts wurde für das Prager Augustiner-Chorherrenkloster Na Karlově zu der Zeit hergestellt, als an seiner Spitze der Abt Matěj stand. Im Jahre 1420 wurde die Handschrift wahrscheinlich in das Cölestinerkloster in Oybin bei Zittau evakuiert, woher sie dann in den Besitz der Johanniterkommende in Zittau gelangte, um endlich Eigentum der Stadt zu werden. Die sehr reiche Buchmalerausschmückung ist das Werk des Meisters des Hasenburger Missals, der vielleicht als Priester Řehoř Sekyra identifiziert werden kann. Sein aussergewöhnlich wertvoller und kultivierter Anteil repräsentiert den Höhepunkt des schönen Stils. Der Schmuck des zweiten Teils blieb unbeendet; der Grund dafür war entweder der Weggang der Augustiner ins Exil oder das Ableben des Illuminators. Das Missale der Prager Diözese (A VII) stammt wahrscheinlich aus dem Anfang des XV. Jahrhunderts. Es wurde offensichtlich für den St. Veitsdom in Prag hergestellt; nach Zittau gelangte es vielleicht im Jahre 1421, als das Prager Metropolitankapitel dort das Exil suchte. Der Schmuck ist das Werk zweier Illuminatoren. Der führende von ihnen war der Meister des Psalters von Raudnitz, obwohl nur der kleinere Teil der Handschrift aus seiner Hand hervorging. Der Anteil des zweiten Illuminators, des Meisters der Paulus Briefe, ist bedeutend umfangreicher. Eine bisher unbekannte Handschrift ist das Antiphonar (A IV) aus dem zweiten Jahrzehnt des XV. Jahrhunderts, höchstwahrscheinlich auch böhmischer Herkunft; die Handschrift wurde wohl für ein Augustiner-Chorherrenkloster bestimmt. Der grössere Teil des Schmuckes stammt aus der Hand eines Werkstattengehilfen, der Hauptilluminator machte sich nur auf Fol. 1r geltend. Sein relativ wertvoller Anteil geht von der Gruppe des Martyrologiums von Gerona aus; am nächsten steht ihm das Werk des Meisters der Bibel von Antwerpen. Das Zittauer Graduale (A III) ist auf das Jahr 1512 datiert. Der Schmuck ist wiederum das Werk zweier Buchmaler, von denen einer zweifellos ein Werkstattengehilfe war; der Hauptilluminator war Janíček Zmlelý von Písek. Die Qualität seines Anteils ist hoch, obwohl sie eine gewisse Erschöpfung verrät; der Künstler stand nicht mehr im Zenit seines Ruhmes. Das Graduale (A V) liess im Jahre 1435 für die St. Johannspfarrikirche in Zittau der Johanniter Komthur und Zittauer Pfarrer Johann Gottfridi von Goldberg herstellen. Der nicht besonders wertvolle Schmuck entstand wohl in Breslau durch die Hand des dortigen bedeutenden Illuminators – des Meisters der Banken-Bibel. Das wohl aus dem Ende des XV. Jahrhunderts stammende Vesperale und Matutinale (A II) wurde wahrscheinlich für eine Kirche des Johanniterordens hergestellt; man kann nicht ausschliessen, dass die Handschrift direkt für die Johanniterkommende in Zittau bestimmt war. Die nicht allzu häufige Ausschmückung scheint sächsisches Werk zu sein.

Illuminated manuscripts in the Christian-Weise-Bibliothek in Zittau

The illuminated manuscripts in Zittau are only known to some extent. The two-volume Vesperale and Matutinale (A I, A VI) from the second decade of the fifteenth century was created for the Karlov Augustinian Monastery in Prague. The painted decoration is the work of the Master of the Hasenburg Missal, who represents the highest stage of fine style. The Missal of the Prague Diocese (A VII) is from the early fifteenth century. The decoration is the work of two illuminators, led by the Master of the Roudnice Psalter, although the share of the second illuminator—the Master of Paul's Gospel – is more extensive. Hitherto unknown is the Antiphonary (A IV) from the second decade of the fifteenth century. The small share of the primary illuminator is based on the Master of the Antwerp Bible. The Zittau Gradual (A III) is dated 1512; its primary illuminator was Janíček Zmilelý of Písek. The Gradual (A V) was created in 1435 for the parish church in Zittau by commander of the Commenda of Johannites Johann Gottfried von Goldbergu. The decoration was evidently created in Vratislav by the Master of the Bible of Banken. The Vesperal and Matutinal (A II) from the end of the fifteenth century was perhaps designated for the Commenda of Johannites in Zittau. The decoration is Saxon work.

Výzkum rukopisů v Žitavě

Marie Tošnerová

Žitavská knihovna Christiana Weiseho má bohatou sbírku rukopisů, mezi kterými nalezneme řadu raně novověkých kronik, vztahujících se zejména k městům lužického Šestiměstí. Jednou z nich je i žitavská kronika Tobiáše Schnürera ze 16. století, dochovaná v mladším opise, kde chronologicky poznamenal nejvýznamnější události své doby, včetně jmen členů městské rady. Pamětní a kronikářské zápisy jsou obsaženy také ve sbírce rukopisů Abrahama Frenzela (1656-1740). Zde je zachován opis raně novověké kroniky města Sorau, jejíž autor ve svých záznamech podrobně vylíčil problémy života města a jeho samosprávy ve své době. V dalším z Frenzelových rukopisů je zachován popis cesty studenta Michaela Franka na konci 16. století po Evropě, při které navštívil i Čechy.

Manuscript research in Zittau

The Zittau library of Christian Weise has an extensive collection of manuscripts, among which we find a number of early modern-era chronicles relating particularly to the six towns of the Lusatian League. One of these is the Zittau Chronicle by Tobiáš Schnürer from the 16th century, preserved in a later transcription, in which he chronologically recorded the most important events of his era, including the names of members of the Town Council. Memorial and chronicle records are also included in a collection of manuscripts by Abraham Frenzel (1656-1740). This includes a preserved transcription of an early modern-era chronicle of Sorau (Žory), which details the problems of life in the town and the local authority at the time. Another of Frenzel's preserved manuscripts describes the journey through Europe made by Michael Frank at the end of the sixteenth century, including his visit to Bohemia.